

The safest general characterization of the European philosophical tradition is that it consists of a series of footnotes to Plato

(Whitehead, 'Process and Reality', 1929, Deel 2 - hoofdstuk 1)

HOOFDSTUK 3: LICHAAM EN GEEST IN DE OUDHEID

Na twee inleidende hoofdstukken over het domein van de filosofie en het lichaam-geest probleem, volgt hier het eerste historische overzicht van een belangrijke periode binnen de Westerse filosofie, namelijk de filosofie van de Oudheid. Aangezien deze cursus voornamelijk de Westerse wijsbegeerte behandelt, zal worden ingegaan op drie specifieke periodes die we grofweg kunnen labelen als: (1) de Griekse Oudheid, (2) de Hellenistische Oudheid en (3) het Romeinse Keizerrijk.

3.1. Filosofie in de Griekse Oudheid

In dit stuk zal worden ingegaan op de belangrijkste filosofen uit de Griekse Oudheid, de periode in de geschiedenis waar de Griekse beschaving tot ontwikkeling komt en die duurt tot de dood van Alexander de Grote in 323 v. Chr. Het moet wel worden opgemerkt dat elk overzicht en elke studie van filosofie in de Griekse Oudheid kampt met een aanzienlijke hindernis. Het is namelijk zo dat slechts een zeer kleine minderheid van de teksten uit de Oudheid ons hebben bereikt (men schat nog geen 10%), waardoor we de Griekse Oudheid eigenlijk maar kunnen kennen in fragmenten. Van alle filosofen voor Socrates zijn bijvoorbeeld alleen losse zinnen of paragrafen bekend. Een genuanceerd beeld krijgen van hun filosofisch kader is dan quasi onmogelijk. Maar ook van bijvoorbeeld Aristoteles, een van de grote filosofen uit de Griekse Oudheid, hebben we maar 31 manuscripten van de meer dan 200 die hij doorheen zijn leven zou geschreven hebben. De manuscripten die we hebben, kennen we ook maar enkel omdat ze volledig met de hand zijn gekopieerd door Middeleeuwse monniken (een waar monnikenwerk). Dat wil zeggen dat de selectie van Antieke teksten die ons bereikt hebben eigenlijk het resultaat is van de keuze en de smaak van een heleboel Christelijke monniken. Dan is er ook nog de moeilijkheid dat het nooit gaat om een kopie rechtstreeks van het origineel, maar eerder om teksten die meermaals gekopieerd zijn. Vaak ging het om zeer lange manuscripten en bij elke kopie sluipen er onvermijdelijk fouten in, waardoor we vaak niet weten of een bepaalde passage origineel is of het resultaat is van een reeks fouten in het kopieerproces.

Desalniettemin is het belangrijk aandacht te besteden aan de teksten en ideeën die ons toch bereikt hebben omdat ze een rechtstreekse invloed hebben gehad op een groot deel van de geschiedenis. Veel van de Antieke ideeën zullen een plaats krijgen binnen de Christelijke geloofsleer en zo een rechtstreekse invloed krijgen op het leven van velen in de Middeleeuwen, maar ook vandaag de dag. Wanneer vandaag de dag wordt gesproken over Westerse of Christelijke waarden, dan kunnen we die vaak terugvoeren tot de Griekse Oudheid.

3.1.1. Presocratische of vroeg-Griekse filosofie

De allereerste Griekse filosofen worden vaak, ietwat denigrerend, de presocratische filosofen of presocratici genoemd, omdat ze leefden en werkten in de periode vóór de denker Socrates in Athene aan filosofie deed. De term is afkomstig van een werk van Hermann Diels getiteld *Die Fragmente der Vorsokratiker* (1903) waarin deze alle bekende tekstfragmenten van deze presocratici verzameld heeft in één werk. Vele tekstfragmenten die we kennen, zijn afkomstig uit werken van latere denkers die

reageren op ideeën van de presocratici. Het is maar zeer de vraag hoe selectief deze latere filosofen waren in het weergeven van fragmenten en hoe waarheidsgetrouw de citaten werden weergegeven. Toch zijn er een aantal dingen die we zeker kunnen stellen.

Natuurfilosofen

De eerste Griekse filosofen staan bekend als de **natuurfilosofen** omdat ze zich bezig hielden met de vraag hoe de natuur is opgebouwd. De allereerste van hen is **Thales van Milete (±624 - ±545 v.Chr.)** die algemeen beschouwd wordt als de allereerste Westerse filosoof en, zoals zijn naam suggereert, afkomstig was van Milete, een stad die toen bij Griekenland hoorde maar ligt in het hedendaagse Turkije. Hij wordt de eer toegedicht de allereerste Westerse filosoof te zijn omdat hij als eerste geen genoegen zou hebben genomen met een theologische verklaring van de wereld waarin de goden alles maar willekeurig veroorzaakten, maar in plaats daarvan zou gezocht hebben naar een consistente wetenschappelijke verklaring. Kort gesteld, zocht hij in plaats van de willekeur van de goden naar een algemeen geldend principe (*archè*) volgens het welke de gehele wereld geordend en georganiseerd zou zijn. Dit idee van orde en structuur is cruciaal in het Griekse denken en het is niet toevallig dat het begrip kosmos dat we vandaag de dag nog gebruiken is afgeleid van het Oud-Griekse woord voor orde of harmonie. Thales' wereldbeeld was in de grond materialistisch in die zin dat hij geloofde dat de hele zichtbare wereld was samengesteld uit één en hetzelfde materiaal (*hyle*), namelijk water. Dat water kan verschillende vormen aannemen van gasvormig naar vloeibaar en zelfs vast. Het maakt van Thales een materialist (omdat hij gelooft dat alles eigenlijk gemaakt is van materie) en een monist (omdat hij gelooft dat er uiteindelijk maar één echt materiaal bestaat waaruit al de rest is afgeleid).

Latere natuurfilosofen volgden in zeker zin dit project van Thales en ook zij zochten naar een algemeen principe van ordening (*archè*) Waar ze verschilden van Thales is in het materiaal waarvan ze dachten dat de wereld was samengesteld. Bekend is bijvoorbeeld Thales' leerling en stadsgenoot **Anaximander van Milete (±610 - ±546 v.Chr.)** die geloofde dat de wereld bestond uit 'apeiron', wat voor Anaximander een onzichtbaar, onbegrensd en eeuwig materiaal is dat soms tijdelijk de vorm aanneemt van de zichtbare wereld zoals we die kennen. Deze denker is niet te verwarren met **Anaximenes van Milete (±586.- ±526 v.Chr.)** die een leerling van Anaximander was en geloofde dat de wereld was samengesteld uit pneuma

wat zowel vertaald kan worden als 'lucht' maar ook meer spiritueel als '(levens)adem'. Bekend is ook de filosoof **Empedokles (±494 - ±434 v.Chr.)** die geloofde dat de wereld niet bestaat uit één materiaal, maar uit vier materialen (hij was dus een pluralist), namelijk: aarde, vuur, lucht en water.

Filosof	Leidend principe	Filosofische overtuiging
Thales van Milete	Water	Materialist monist
Anaximander van Milete	Apeiron	Materialist? monist
Anaximenes van Milete	Pneuma	Materialist monist
Empedokles	Vier natuurelementen	Materialist pluralist
Herakleitos	Vuur	Onduidelijk

De laatste belangrijke presocraticische natuurfilosoof die we aanhalen is **Herakleitos van Efese (±535 - ±475 v.Chr.)** die geloofde dat alles terug te voeren was op vuur. Van deze filosoof zijn maar een aantal korte citaten bekend en deze worden als uitermate mysterieus beschouwd. Bekendere uitspraken van Herakleitos zijn dat 'alles vloeit (*Panta Rhei*)' en dat je nooit tweemaal in dezelfde rivier kan stappen. Wat hij daarmee, hoogstwaarschijnlijk, bedoelde is dat hoewel we de wereld soms ervaren als zijnde in rust, er in werkelijkheid voortdurend enkel beweging en verandering is. We lijken bijvoorbeeld

dezelfde persoon doorheen heel ons leven, maar eigenlijk ondergaan we voortdurend lichamelijke en geestelijke veranderingen. Ook geloofde Herakleitos in reïncarnatie waarbij onze ziel na onze dood verhuist naar een ander levend wezen.

De Eleaten

Na de natuurfilosofen is het belangrijk ook in een paar zinnen stil te staan bij een paar Antieke filosofen die bekend staan als de Eleaten. Deze benaming kregen ze omwille van de stichter van deze stroming namelijk **Parmenides van Elea (6^e eeuw v.Chr)** en zijn jongere stadsgenoot **Zeno van Elea (±495 - ± 430 v.Chr.)**. De precieze leer van deze Eleaten is rijk maar ook zeer complex en dus vaak moeilijk te begrijpen. De kerngedachte van hun theorie is dan weer wel eenvoudig te begrijpen en van groot belang omdat ze een rechtstreekse invloed zal uitoefenen op het werk van de filosoof Plato. Volgens de Eleaten zijn onze zintuigen onbetrouwbaar en is alleen abstracte reflectie een zekerheid om tot echte fundamentele waarheid te komen. Als we nu goed nadenken over de wereld, volgens de Eleaten, is de enige logische conclusie dat verandering en beweging enkel illusies zijn. Dit is uiteraard in directe tegenstelling tot Herakleitos die vond dat net alles bewoog en veranderde. Een van de methoden van de Eleaten om hun stelling kracht bij te zetten, zijn de zogenaamde paradoxen, waarbij die van Zeno de bekendste zijn.

De paradox van de pijl en het doel:

Een boogschutter schiet een pijl af richting een doel dat 30 meter verder staat. Welnu, stelt Zeno, voor de pijl kan aankomen aan het doel, moet die logischerwijze eerst de helft van de afstand afleggen. Eens op de helft aangekomen, moet de pijl uiteraard nog de andere helft afleggen, maar ook daar geldt dat hij eerst de helft van die afstand moet afleggen. Eens daar aangekomen moet hij weer de helft afleggen, enzovoort.

Het probleem voor Zeno bestaat erin dat gelijk welke afstand tot in het oneindige kan worden opgedeeld in kleinere afstanden. Dus tussen de pijl en het doel ligt, wiskundig gezien, een oneindig aantal kleine afstanden. Voor Zeno wil dat zeggen dat de pijl nooit kan aankomen. Het feit dat we weldegelijk de pijl zien aankomen, bewijst voor hem enkel dat dit een illusie is, want wiskundig gezien onmogelijk.

De atomisten

Enkele filosofen uit de Oudheid staan bekend als de atomisten omdat ze geloofden dat de wereld bestond uit een veelheid aan onzichtbare en onzichtbare deeltjes die ze 'atomen' noemden (afgeleid van het Griekse woord voor 'ondeelbaar'). Er bestaan, zo geloven de atomisten, ronde, vierkante, driehoekige, etc. deeltjes en deze vormen de bouwstenen voor al wat bestaat in de wereld. De bekendste atomist is **Democritos (±460-±370 v.Chr.)** die bovendien ook geloofde dat ook onze ziel bestond uit hele fijne atomen. Dat betekent ook dat hij als een van de weinige Griekse filosofen niet geloofde in een onsterfelijke ziel, maar van mening was dat met onze dood ook de atomen waaruit onze geest bestaat wegvliegen. Deze theorieën maken dat velen vandaag de dag Democritus (en vooral ook zijn latere volgeling Lucretius) beschouwen als een wetenschappelijk en modern denker.

De sofisten

Als laatste bij de presocratische filosofen moeten we even stilstaan bij de sofisten. Eigenlijk gaat het hier om een losse benaming voor een heleboel denkers die rondtrokken en tegen betaling onderwijs

gaven in de welsprekendheid of 'retorica'. Wat we weten over de sofisten, weten we meestal door Plato (zie verder) die zich heel fel afzette tegen dezen sofisten. Het is dus moeilijk een betrouwbaar beeld te krijgen van deze denkers. Over het algemeen lijken we er van te kunnen uitgaan dat ze het belang van 'goed spreken' boven dat van 'waarheid' plaatsten. Ze gaven dus lessen over hoe je met woorden een discussie kon winnen, zonder daarbij noodzakelijkerwijze aandacht te hebben voor de vraag of wat je zegt ook waar is. Ze gaven ook trainingen om zowel voor als tegen een bepaalde stelling te argumenteren. Beroemd is de uitspraak van **Protagoras (±490 - ±420 v.Chr.)** die zou gezegd hebben: 'de mens is de maat van alle dingen'. Dit lijkt te suggereren dat veel van de sofisten relativisten waren die niet geloofden in een objectieve waarheid, maar er vanuit gingen dat de mens zijn eigen waarheid heeft of zelfs fabricceert. Belangrijk aan de sofisten is ook dat ze weliswaar rondtrokken, maar zich toch vaak verzamelden in Athene. Het is pas op dat moment dat het zwaartepunt van de Griekse filosofie zich verplaatst van Groot-Griekenland naar Athene.

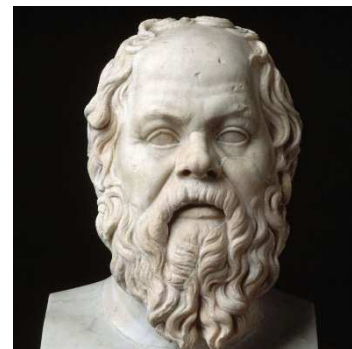
3.1.2. De grote drie

Geen discussie over de Oudheid kan voorbij gaan aan 'de grote drie filosofen', namelijk Socrates, Plato en Aristoteles. Een behandeling van deze filosofen is cruciaal om de geschiedenis van de filosofie te begrijpen omdat ze eigenlijk de Westere filosofie gedomineerd hebben tot aan grofweg de Renaissance in 1500 n.Chr. De christelijke geloofsleer is doordrongen van het gedachtegoed van Plato en, vanaf de 13^e eeuw n.Chr. ook van Aristoteles en pas in de Renaissance zal men zich expliciet afzetten tegen deze leer van Plato en Aristoteles. Maar eerst is iets op zijn plaats over Socrates.

Socrates

→leven en werk

De Atheense filosoof Socrates (469–399 v.Chr.) heeft een bijna mythische status in de filosofie. Getuige daarvan is het feit dat alles filosofen die voor hem kwamen worden aangeduid als 'presocraten'. Wat ongetwijfeld ook bijdraagt aan de mythe van Socrates is dat hij weliswaar een van de bekendste filosofen ooit is, hij toch nooit iets heeft opgeschreven van zijn ideeën. Al wat we weten van Socrates weten we dus door wat anderen over hem geschreven hebben.

Figuur 10 Filosoof Socrates

Voor het leven en het denken van Socrates zijn er drie belangrijke bronnen. Het eerste is een komisch toneelstuk, getiteld *Wolken*, geschreven door Aristophanes waarbij Socrates wordt opgevoerd als een sofist die op een wolk gezeten allerlei rare adviezen verstrekt aan anderen. Aangezien het een komisch werk is, is het weinig bruikbaar als neutrale bron. De twee andere bronnen zijn filosofen Xenophon en Plato die beiden leerlingen waren van Socrates en zogenaamde 'dialogen' schreven waarbij Socrates wordt opgevoerd als personage. Een 'dialoog' is een literair genre waarbij meerdere personages worden opgevoerd discussiëren over een bepaald onderwerp zoals, bijvoorbeeld, de ziel of rechtvaardigheid. Aangezien Socrates dus steeds wordt opgevoerd als personage is vaak onduidelijk wat de visie is van de 'historische' figuur Socrates en in welke mate Xenophon en Plato de figuur Socrates gebruiken als spreekbuis voor hun eigen ideeën. Interessant genoeg zijn er van andere leerlingen van Socrates (bijvoorbeeld Aeschines Socraticus) fragmenten

bewaard van dialogen waarin Socrates voorkomt als personage. Mogelijks was de 'Socratische dialoog' dus een literair genre dat werd beoefend door meerdere filosofen.

→Filosofisch denken: de Socratische dialoog

De Socrates zoals die naar voren komt uit de dialogen van Xenophon en Plato is een onderzoekend man die voortdurend vragen stelt aan wat mensen beweren te weten om te proberen komen tot ware kennis. De vroege dialogen van Plato volgen steeds ongeveer hetzelfde patroon waarbij een gesprekspartner beweert alles te weten over een bepaald onderwerp zoals schoonheid of rechtvaardigheid. Vervolgens geeft deze gesprekspartner een aantal voorbeelden van zaken die schoon of rechtvaardig zijn, maar daar stelt Socrates zich niet mee tevreden. Waar het hem om te doen is, is niet een reeks voorbeelden van schoonheid of rechtvaardigheid maar een definitie van schoonheid. De definitie is dan datgene wat alle voorbeelden van schoonheid of rechtvaardigheid gemeen hebben; datgene wat hen net tot voorbeelden van schoonheid of rechtvaardigheid maakt. Socrates stelt zich dus niet tevreden met het enkelvoudige of particuliere, maar wil naar het abstracte niveau.

Typisch aan Socrates is ook de manier waarop hij zijn argumenten naar voren brengt. In plaats van zijn mening te verkondigen, stelt hij zich tevreden met het stellen van vragen aan anderen. Wanneer Laches, een Atheense generaal, in de gelijknamige dialoog ervan overtuigd is dat hij weet wat 'moed' is, slaagt Socrates erin hem met een aantal welgemikte vragen aan het twijfelen te brengen. Deze manier van vraag en antwoord wordt dan ook wel de Socratische dialoog genoemd. Wat Socrates wil aantonen is dat velen er van overtuigd zijn over absolute kennis te beschikken, maar wanneer er de juiste vragen worden gesteld blijken ze hun eigen opvattingen te moeten bijstellen. Hij merkt op dat hijzelf weliswaar niets weet, maar dat blijkt bij anderen vaak ook zo te zijn. Veel van wat we zeker zijn te weten doorstaat de toets niet wanneer we ze kritisch gaan belichten. Socrates merkt dat op dat hij tenminste *weet* dat hij niks weet en dus meer weet dan de anderen. Voor Socrates volstaat dit ook vaak en veel van de vroege dialogen van Plato eindigen in een zogenaamde 'aporie', een term die verwijst naar een toestand waarin er uiteindelijk geen antwoord is en de gesprekspartners besluiten dat ze het niet meer weten.

→Socrates' dood

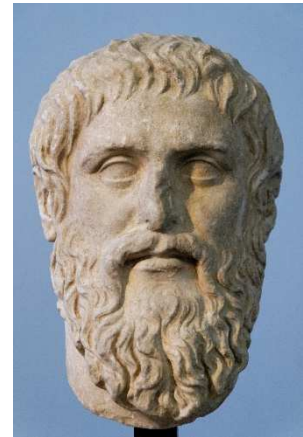
Deze stijl van argumenteren maakte van Socrates geen publiek figuur in het oude Athene, zoals je je misschien wel kan voorstellen. Daarnaast waren ook de politieke omstandigheden ongunstig voor Socrates want enkele van zijn leerlingen waren lid geweest van de 'Dertig tirannen', een Atheense regering die was geïnstalleerd door stadsvijand Sparta na diens overwinning in de Peloponnesische oorlog. De combinatie van deze twee maakte dat in 399 v.Chr. Socrates terecht stond voor het 'corrumpen van de jongeren' en 'goddeloosheid'. Zoals gebruikelijk in die tijd moest Socrates zichzelf publiekelijk verdedigen voor een jury. Het betoog dat hij toen naar voren bracht is opgeschreven door zowel Plato als Xenophon in een zogenaamde *Apologie*. Vooral die van Plato is zeker de moeite waard om te lezen want in de Apologie is een adembenemende verdediging van de filosofie waarin Socrates nogmaals de positie inneemt dat 'een leven zonder kritiek voor een mens geen leven is'. Helaas mag het niet baten en wordt Socrates in 399 v.Chr. te dood veroordeeld en gedwongen een gifbeker te drinken.

Plato

→ Leven en werk

Kort iets zeggen over Plato in een universiteitscursus is een quasi onmogelijke opgave. Deze filosoof heeft veel werken nagelaten en zich bovendien gebogen over zowat alle filosofische thema's die je maar kan inbeelden. Het is dan ook niet toevallig dat de wiskundige Whitehead ooit opmerkte dat de gehele Westerse filosofie volgens hem niet meer is dan wat voetnoten bij Plato. Nog los van een waardeoordeel over het werk dan Plato, valt niet te ontkennen dat zijn impact op de Westerse ideeëngeschiedenis gigantisch is. Zonder Plato is er geen Christendom zoals wij het kennen en zou de geschiedenis er ongetwijfeld heel erg anders uitzien.

Over het leven van Plato is minder bekend. We weten dat hij afkomstig was uit een Atheense welgestelde aristocratische familie kwam en zich dus minder zorgen moest maken om geld. Op een bepaald moment ontmoet hij Socrates (die op dat moment al ouder is) en die ontmoeting verandert zijn leven en doet hem een interesse ontwikkelen in filosofie. Hij gaat in de leer bij Socrates en voert deze op als personage in zijn dialogen (die hij waarschijnlijk pas schreef na de dood van Socrates). Later zal hij ook een school oprichten in Athene die hij de Academie noemt. Hier verzamelt hij allerlei leerlingen en ook na zijn dood is de school blijven bestaan tot de gebouwen werden vernietigd door de Romeinse generaal Sulla. Onderwijs in de Platoonse leer bleef echter bestaan in Athene tot keizer Justinianus in de 6^e eeuw na Christus de heidense school verbood.

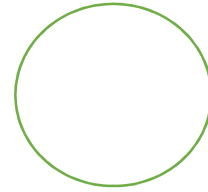

Figuur 11 Plato

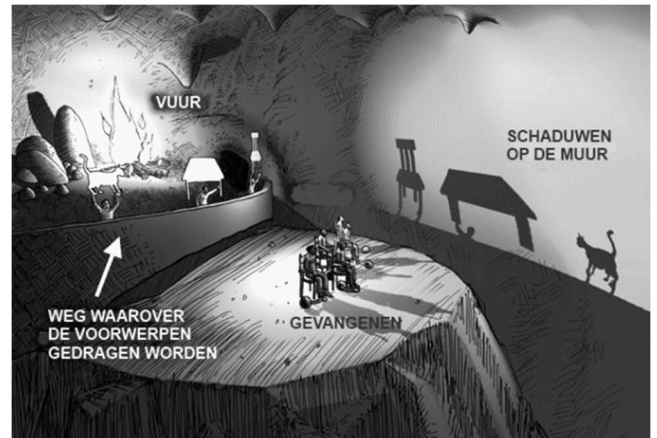
→ Filosofisch denken: de Ideeënleer

Het centrale gedachtegoed dat wordt geassocieerd met Plato is zijn zogenaamde **Ideeënleer**. Over de precieze betekenis van deze leer is echter veel discussie om twee redenen. De eerste reden is dat Plato schreef in een zeer poëtisch en schijnbaar moeilijk te vertalen Grieks, waardoor de precieze betekenis vaak een interpretatie van de vertaler en lezer vraagt. Ten tweede is er onenigheid over de vraag of Plato in al zijn dialogen één coherente theorie naar voren brengt of Plato zijn filosofie verandert doorheen de dialogen. Los van de precieze details en onenigheden, kunnen we het volgende zeggen over de ideeënleer van Plato. Wat Plato opmerkt is dat, zoals reeds aangehaald door Herakleitos, de wereld die wij kennen onderhevig is aan: (1) constante verandering en (2) verscheidenheid. Geen twee eens voortdurend aan het veranderen. In tegenstelling tot Herakleitos, vindt Plato dit echter een groot probleem. Immers, ondanks constante verandering en diversiteit, lijkt voor Plato de natuur toch een belangrijke vorm van vaste structuur te bezitten. De seizoenen volgen elkaar jaar na jaar op en planten en dieren brengen nakomelingen voort die in veel dingen lijken op hun ouders. En ondanks het feit dat, bijvoorbeeld, elk wezen op zichzelf uniek is (geen twee paarden, mensen, honden,... zijn perfecte kopieën van elkaar) lijken we de wereld toch te kunnen opdelen in soorten dieren. Geen twee paarden lijken op elkaar, maar een paard is wel iets anders dan een hond.

Dit leidt Plato tot de theorie dat er een structuur is die *buiten* de voor ons zichtbare wereld ligt en die hij de Ideeënwereld (soms ook vertaald als Vormenwereld) noemt. De zichtbare wereld die wij kennen, is eigenlijk een afspiegeling van die Ideeënwereld die voor Plato de ware wereld is. Als dit als verwarrend en duister overkomt, kan het worden geïllustreerd met een reeks voorbeelden. Een eerste voorbeeld is dat van de cirkel. We weten allemaal wat een cirkel is, dat is een verzameling punten die allemaal even ver liggen van een middelpunt. We kunnen over de cirkel ook een aantal dingen weten, bijvoorbeeld dat we de omtrek van de cirkel kunnen berekenen met de formule $2\pi r$ en zijn oppervlakte met πr^2 . Desalniettemin weten we dat geen enkele cirkel die we tekenen ooit een perfecte cirkel zal zijn want zelfs de beste toestellen zullen op een microscopisch niveau afwijkingen vertonen. Dus de cirkels die we in de wereld tegenkomen zijn eigenlijk maar imperfecte voorstellingen of 'kopieën' van het Idee van de cirkel. Dat Idee van de cirkel beschouwt Plato als een 'Zijnde' wat wil zeggen dat het niet alleen perfect is maar ook eeuwig en onveranderlijk.

Hetzelfde principe past Plato ook toe op andere zaken in de werkelijkheid. Neem opnieuw het voorbeeld van het paard. We weten dat paarden voorkomen in verschillende soorten en dat elk paard uniek is. Desalniettemin, zegt Plato, is er iets wat al die individuele paarden bindt, het zijn namelijk allemaal paarden. In Plato's poëtische termen hebben ze allemaal een essentie van 'paardigheid' in zich; het zijn verschillende versies van het zelfde Idee 'paard'. We kunnen daarom ook algemene uitspraken doen over paarden, bijvoorbeeld 'een paard is een hoefdier'. Dergelijke uitspraken hebben geen betrekking op individuele paarden of de groep van huidig bestaande paarden maar op het Idee van het paard. Kortom elk voor ons zichtbaar object is dus eigenlijk een voorstelling of kopie van zo'n Platoons Idee. Om zijn theorie kracht bij te zetten gebruikt Plato in de dialoog *Staat* de alom bekende 'Allegorie van de Grot' waarin een aantal mensen vastgeketend zijn in een grot en verplicht zijn te kijken naar een rotswand. Achter hen brandt een vuur waarbij mensen met voorwerpen voorbij komen die dan een schaduw werpen op de rotswand. Omdat de vastgeketende mensen enkel de schaduwen kunnen zien, beschouwen ze dit als de enige werkelijkheid, niet beseffend dat de ware werkelijkheid zich achter hun rug bevindt en zij enkel naar afspiegelingen zitten te kijken. Toch, zegt Plato,

Figuur 12 De bekende 'allegorie van de grot'

is het mogelijk jezelf te bevrijden uit de grot of uit onze werkelijkheid. Mensen zijn immers in het bezit van een onsterfelijke ziel die zelf afstamt van de perfecte Ideeënwereld. Via reflectie en abstractie kunnen we dus wel ons afwenden van de zichtbare wereld en tot kennis komen van de ideale 'Ideeënwereld'.

Wanneer we terugdenken aan de gedachtenexperimenten in hoofdstuk 2, dan valt de gelijkenis op van deze allegorie met het idee van de Matrix. Ook daar nemen mensen een valse realiteit aan voor de echte realiteit. Het is hopelijk ook duidelijk uit het voorgaande dat Plato niet zou kiezen om bewust deel te worden van de Matrix. Voor Plato ligt de enige echte waarheid in de realiteit en die ligt buiten de grot in de perfecte Ideeënwereld.

→Voordelen en nadelen van de theorie

Voor je een dergelijke theorie eenvoudigweg wegzet als bizar of gedateerd, is het belangrijk om te begrijpen waarom Plato tot een dergelijke theorie komt. Waar het Plato als filosoof om gaat is het vinden van goede kennis en waarheid. Wanneer er enkel verandering is in de wereld, zoals Herakleitos beweert, dan is dat problematisch en is ware kennis onmogelijk. Immers wat vandaag dan een ware uitspraak is over de wereld ('paarden hebben hoeven') is dat misschien in de toekomst niet meer (bijvoorbeeld wanneer er enkel paarden zonder hoeven worden geboren). Absolute waarheid bestaat dan niet, want alles is maar voorwaardelijk waar. Dat is ook de theorie van de sofisten die Plato wil vermijden. De bovennatuurlijke structuur die de Ideeënwereld is, staat Plato wel toe om absolute ware uitspraken te doen zoals we die aanvaarden in de wiskunde. De omtrek van de cirkel is $2\pi r$, daar twijfelt niemand aan en dat zal altijd zo blijven. Maar hetzelfde geldt voor Plato bij uitspraken over 'het paard', 'de mens' of 'de democratie'. Wat de Ideeënwereld toelaat aan Plato is om de verandering van de zichtbare wereld te aanvaarden en toch ook een vast structuur te hebben waarover ware uitspraken kunnen gedaan worden.

Echter, de theorie van de Ideeënwereld komt ook met twee belangrijk nadelen die beiden een grote nawerking hebben gekend in de ideeëngeschiedenis van het Westen. Deze nadelen zijn

1. Doordat Plato enkel de Ideeën beschouwt als de ware 'Zijnden' en als perfect en eeuwig, heeft hij een eerder negatief oordeel over de wereld zoals we die kennen; die is immers maar een imperfecte kopie. Wij mensen beschikken weliswaar over een geest of ziel die deel is van de Ideeënwereld en daarom ook, mits de juiste training, tot kennis kan komen over die perfecte Ideeën. Maar die ziel van ons is gevangen in ons fysieke lijf dat heel erg deel is van de imperfecte wereld. Ons lichaam wordt door Plato dan ook beschouwd als de 'kerker van de ziel'. In de dialoog *Faidon*, bijvoorbeeld, geeft Plato de laatste gesprekken van Socrates weer voor deze de gifbeker drinkt. Daarin argumenteert Plato (via de stem van Socrates) dat mensen zich moeten afkeren van het lichaam:

'Want zolang we een lichaam hebben en onze ziel met zoiets slechts [het lichaam –KR] is besmeurd, ben ik bang dat we nooit behoorlijk zullen bereiken wat we verlangen, en volgens ons is dat: de waarheid'

2. Een tweede belangrijk nadeel aan de theorie van Plato is dat de Ideeën volgens hem niet alleen de eeuwige structuur van de werkelijkheid weergeven. Ze zijn bovendien ook 'normatief' wat betekent dat ze de norm of de standaard zetten. Een goed paard is een paard dat zo goed mogelijk het Idee van een paard benadert. Een goede moeder is dan een moeder die het eeuwige en vaste Idee van een moeder evenaart. Plato laat dus geen ruimte voor veranderende concepties van wat we bedoelen met 'een mens', 'een vrouw', 'een vader', etc. Dat maakt hem, volgens velen, een zeer conservatief denker.

Aristoteles

→ Leven en werk

De laatste van de grote drie filosofen is Aristoteles. In tegentelling tot Plato en Socrates was Aristoteles niet afkomstig uit Athene maar uit het Macedonische deel van Griekenland. Hij kwam echter naar Athene om filosofie te studeren en zich aan te sluiten bij de Academie van Plato. Ruim twintig jaar lang zal Aristoteles, net als vele anderen, een leerling zijn van deze Plato. Later, wanneer Plato reeds overleden is, richt ook Aristoteles een school op die hij het *Lyceum* noemt. Als Macedoniër van geboorte wordt hij op een bepaald moment ook gevraagd als leraar van de latere Alexander de Grote. Na de dood van Alexander de Grote steken in Griekenland oude haatgevoelens jegens de Macedoniërs weer de kop op (deze hadden immers het oude Griekenland onderworpen) en voelt Aristoteles zich in 323 v.Chr. gedwongen te vertrekken. Hij trekt zich terug op een klein eiland voor de Attische kust waar hij een jaar later, in 322

Figuur 13 Aristoteles

v.Chr. komt te overlijden. Tijdens zijn carrière als filosoof was Aristoteles erg productief en schreef hij tal van boeken die vaak worden onderverdeeld in twee categorieën. Enerzijds zijn er de werken die hij publiceerde voor het publiek (de zogenaamde exoterische werken) en anderzijds zijn er de teksten die hij gebruikte voor zijn onderwijs zoals cursussen, lesnotities, etc (de zogenaamde esoterische¹ teksten). Helaas zijn er geen exoterische werken bewaard en slechts een deel van de esoterische teksten. Hierdoor gaat het dus bij Aristoteles bijna nooit om een afgewerkte en gepubliceerde tekst, maar eerder om werk- of studiedocumenten. De kans bestaat zelfs dat de werken die we kennen van Aristoteles' in feite de notities zijn die door studenten werden genomen van de lessen van Aristoteles.

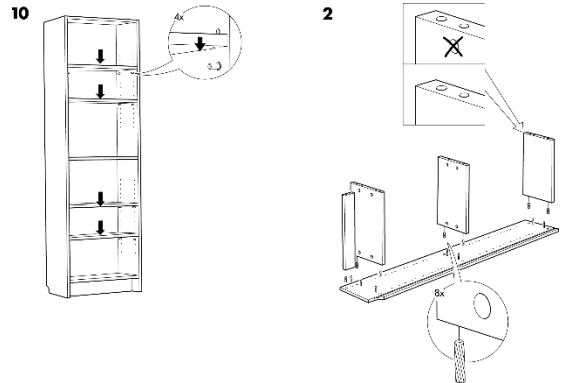
→ Filosofisch denken: van Platoonse Ideeën naar Aristoteliaanse Vormen

Naar filosofie toe wordt vaak gezegd dat Aristoteles' theorie in veel opzichten het tegendeel is van de theorie van Plato. Terwijl deze laatste een afkeer had van de zichtbare werkelijkheid en alleen waarheid zag in de eeuwige Ideeënwereld, was Aristoteles een wetenschapper pur sang die veel aandacht had voor fysica en biologie. Beroemd zijn de boeken van Aristoteles over het leven en de voortplanting van dieren waarin hij blijk geeft van een uitstekend observatievermogen. Aristoteles is dus in tegenstelling tot Plato zeer geïnteresseerd in de zichtbare wereld en hoe deze in elkaar zit. Het hele spectrum van Aristoteles' denken bespreken is onmogelijk en dus zal ik me beperken tot twee zaken. Eerst bespreek ik zijn 'metafysisch' denken en vervolgens zijn ethisch denken.

---

¹ Esoterisch is een term die verwijst naar bepaalde kennis die alleen maar beschikbaar is voor bepaalde ingewijden. Vandaag de dag heeft het een eerder spirituele betekenis, maar in de Oudheid betekende het dat deze teksten enkel beschikbaar waren voor studenten of medewerkers aan Aristoteles' school.

Net zoals Plato gelooft ook Aristoteles dat elk levens ding een zekere essentie of vorm heeft. Maar in tegenstelling tot Plato ziet Aristoteles deze essentie of vorm niet bestaan in een afgezonderde Ideeënwereld maar wel in de zichtbare wereld. Omwille van zijn fascinatie voor de wereld vertrekt Aristoteles dan ook vaak vanuit de biologie eerder dan, zoals Plato, vanuit de wiskunde. Zijn theorie komt neer op het volgende. Elk mens, dier, voorwerp, etc. heeft een bepaalde vorm die maakt dat die zaken niet gewoon hoopjes materie zijn, maar wel een mens, een paard, een tafel, een boom, etc. We kunnen dus schematisch stellen dat voor Aristoteles: een object = materie + vorm. Belangrijk is dus dat de twee elkaar nodig hebben want zonder vorm is er alleen vormeloze materie, maar zonder materie is er ook niets want een vorm op zichzelf is niets. Kortweg gezegd is een Ikea bouwpakket nog geen kast, maar wordt het maar een kast wanneer je deze in elkaar zet en de vorm geeft van een kast. Hetzelfde geldt voor de mens en zijn lichaam. Ons lijf is dus voor Aristoteles niet de kerker van de ziel, maar een combinatie van materie en vorm (of ziel) die elkaar nodig hebben.

Figuur 14 Handleiding voor een Ikea Billy kast

→Filosofisch denken: essentiële en bijkomstige eigenschappen

Wat deel is van 'de vorm' van een voorwerp, zijn die eigenschappen die *essentieel* zijn voor dat voorwerp; die dingen die aanwezig moeten zijn om van dat voorwerp te kunnen spreken. Essentieel voor een kast, bijvoorbeeld, is dat het een driedimensionaal voorwerp is waarin je iets kan opbergen. Wanneer je kast volledig afbrandt, voldoet deze niet meer aan de essentiële eigenschappen om van een kast te spreken en is het dus geen kast meer. Naast deze essentiële eigenschappen zijn er ook eigenschappen, volgens Aristoteles, die *bijkomstig* zijn. In het voorbeeld van een kast is de kleur of de grootte een bijkomstige eigenschap, want kasten kunnen elke kleur en elke grootte hebben en toch nog steeds een kast zijn. Hetzelfde gaat op voor de vorm van een mens. Voor Aristoteles zijn er een aantal essentiële kenmerken om te spreken van een mens, zoals bijvoorbeeld een vermogen tot rationeel nadenken.² Alle andere eigenschappen, zoals lengte, zwaarte, huidskleur, afkomst, etc. zijn bijkomstige eigenschappen.

² Deze vraag wat een mens tot een mens maakt, lijken misschien onbelangrijk maar zijn het niet. Het gaat over de vraag wat we als samenleving beschouwen als mens en wat niet. Er zijn genoeg voorbeelden uit de geschiedenis en vandaag de dag waar anderen werden 'ontmenselijkt' omdat men er vanuit ging dat ze bepaalde essentiële kenmerken misten om als mens beschouwd te worden. Daarnaast is het ook een vraag die terugkomt in de moderne robotica. Wat als we een robot kunnen maken met een menselijke vorm en een vermogen tot redeneren en communiceren? Moeten we dat dan ook beschouwen als een mens (met alle rechten en plichten die daarbij horen) of blijft het een mensachtige robot?

Wanneer het gaat om die bijkomstige eigenschappen die we kunnen toeschrijven aan dingen zijn er een aantal verschillende categorieën waarbinnen die vallen. We kunnen een voorwerp bijvoorbeeld een bepaalde kwaliteit toeschrijven, een bepaalde hoeveelheid of een bepaalde plaats. Hiernaast zie je een overzicht van de verschillende soorten eigenschappen die we kunnen toekennen aan voorwerpen. Belangrijk voor Aristoteles is dat deze eigenschappen in twee verschillende vormen kunnen voorkomen: (1) op dit moment aanwezig of (2) potentieel aanwezig. Een appelpit bijvoorbeeld heeft op dit moment niet de essentiële eigenschappen of vorm van een appelboom (en is het dus niet), maar wel als *potentieel*. Elke appelpit heeft dus het *potentieel* een appelboom te worden, maar logischerwijze geen potentieel om een vijgenboom te zijn. Een Ikea kast heeft ook het potentieel om iets anders te worden dan een kast; het internet staat bijvoorbeeld vol met Ikea hacks.

<i>Category</i>	<i>Illustration</i>
Substance	man, horse
Quality	white, grammatical
Quantity	two-feet long
Relative	double, slave
Place	in the market
Time	yesterday, tomorrow
Position	lying, sitting
Having	has shoes on
Acting Upon	cutting, burning
Being Affected	being cut, being burnt

Figuur 15 De Categorieën volgens Aristoteles

→Filosofisch denken: de teleologie

Zoals gezegd, gelooft Aristoteles dat alles in deze zichtbare wereld gekenmerkt wordt door een bepaalde vorm die eigenlijk een aantal essentiële kenmerken bevat. De vraag die zou kunnen rijzen is dan; vanwaar komt die vorm en wat bepaalt die vorm? Hier komt een belangrijke term in Aristoteles' denken van pas, namelijk de 'teleologie' (niet verwarren met theologie!). De term komt van het Griekse woord *telos*, wat doel betekent, en duidt aan dat Aristoteles gelooft dat de vorm en essentiële eigenschappen van voorwerpen kunnen worden verklaard door te verwijzen naar hun doel of hun functie. Een kast heeft niet toevallig een bepaalde vorm, maar heeft die net om zijn functie als opslagruimte te kunnen vervullen. Een stoel heeft niet toevallig een aantal stevige poten en een zitvlak, maar wel omdat een stoel gemaakt of bedoeld is om op te kunnen zitten. Alles heeft dus een bepaald doel of functie en dat helpt ook om te bepalen hoe goed of slecht voorwerpen zijn. Van een stoel weten we dat hij bedoeld is om op te gaan zitten, dus een goede stoel is een die goed zit. Een mes is bedoeld om te snijden dus een goed mes is een dat goed snijdt, enz.

Nu, van voorwerpen die worden gemaakt is het logisch dat ze door een bepaald persoon worden gemaakt om een bepaald doel te dienen. Tot zover is de theorie van Aristoteles nog algemeen aanvaardbaar voor iedereen. Waar anderen meer problemen mee hebben, is het feit dat Aristoteles deze theorie doortrekt en gelooft dat *elk* object een bepaalde functie heeft. Ons gebit is zoals het is omdat het gemaakt is om te kauwen. Ons hart is opgebouwd zoals het is omdat het is gemaakt om bloed rond te pompen en een slecht hart is dus een hart dat niet meer goed pompt. Schapen hebben wol om zichzelf warm te houden en ons wol te verschaffen. In zekere zin komen dergelijke uitspraken vandaag nog steeds voor. Ook in bijvoorbeeld de biologie waar we zeggen dat doel van de geel-zwarte strepen op het lijf van de wesp is om andere dieren te waarschuwen en af te schrikken. Maar eigenlijk past dit niet meer bij ons hedendaags wetenschappelijk kader, want als er zögezegd een bepaald doel zit in de natuur, wie heeft dat doel daar dan ingestoken? Sinds Darwin gaat men er vanuit dat de evolutie een blind proces is en er dus geen 'inherent' doel in de wereld zit. Ons gebit en verteringsstelsel zijn misschien wel aangepast aan een eetpatroon met vlees maar wil dat daarom zeggen dat de mens bedoeld is om vlees te eten? Aristoteles geloofde bijvoorbeeld ook, net zoals velen in de Oudheid, dat sommigen mensen van nature bedoeld waren om te regeren en anderen van nature bedoeld waren om geregeerd te worden.

→Filosofisch denken: Aristoteles' ethiek

Veel van de biologie, fysica en metafysica van Aristoteles worden vandaag beschouwd als gedateerd of foutief. Waar Aristoteles vandaag de dag echter nog steeds geldt als belangrijke referentie is in zijn ethisch denken. Een van de bekendste werken van Aristoteles is getiteld '*Ethica Nicomachea*' en behandelt de vraag hoe mensen zouden handelen en wat een goed leven is. In dit werk verdedigt Aristoteles de visie dat mensen streven naar *eudaimonia*, iets dat vaak wordt vertaald met 'geluk' maar eigenlijk de bredere betekenis van 'zelfontplooiing' of 'menselijk bloeien' heeft. We kunnen die staat van *eudaimonia* bereiken door ons te bekwamen in de deugden. Aristoteles' leer wordt dan ook een deugdenethiek genoemd.

Wat is een deugd precies? Voor Aristoteles is het een stabiele karaktereigenschap van een persoon die wordt bereikt door training en die het midden houdt tussen twee ondeugden. Ter verduidelijking kunnen we als voorbeeld de deugd 'moed' nemen. Wie moedig is, zegt Aristoteles, weet op de juiste manier en op het juiste moment door te zetten ook al ondervindt hij tegenwerking of tegenstand. Moedig zijn vereist juist de juiste mate van moed, want wie altijd doorzet ook als dat geen zin heeft, is overmoedig of onbezonnen. Wie altijd onmiddellijk opgeeft is dan weer laf. Hetzelfde principe geldt ook voor andere deugden, zoals bijvoorbeeld vrijgevigheid die het midden houdt tussen gierigheid (iemand die nooit geeft) en decadentie (iemand die altijd en overal geeft). Dergelijke deugden bereiken we niet door theoretische boekenkennis (*epistème*) maar wel door praktische oefening en opvoeding. Zo kweken we de praktische wijsheid (*phronesis*) die we nodig hebben om in het leven het juiste midden te houden en niet te vervallen in extremen.

3.2. Filosofie in de Hellenistische Oudheid

Het was de Macedonische koning Filippus II die Griekenland veroverde en inlijfde bij het koninkrijk Macedonië. Zijn zoon, Alexander de Grote, staat vooral bekend omwille van zijn grote veroveringstochten waarbij hij het Macedonische rijk uitbreidde tot aan de Indus. Hoewel Alexander geen Griek was, had hij toch een grote voorliefde voor de Griekse cultuur die hij dan verderzette. Na zijn plotse dood in 323 v.Chr. valt het rijk uiteen en wordt het verdeeld in vier stukken. Op dat moment breekt de Hellenistische periode aan die duurt tot aan de opkomst van het Romeinse keizerrijk op het einde van de eerste eeuw v.Chr. In deze periode zijn een aantal belangrijke filosofische stromingen ontstaan.

3.2.1. Epicurisme

Een van de belangrijke Hellenistische (en ook Romeinse) stromingen is het Epicurisme. Deze leer volgt eigenlijk de ideeën van de vroeg-Griekse filosoof Epicurus, maar kwam maar echt tot bloei in de Hellenistische tijd. De belangrijkste Epicuristische schrijver in de Hellenistische tijd is Lucretius met zijn magnum opus *De Rerum Nature* (over de aard van de dingen). Naar metafysica toe, zijn de Epicuristen volgeling van de atomisten en ze geloven dus dat de wereld enkel en alleen bestaat uit atomen. Deze atomen botsen voortdurend op elkaar en komen soms samen om een voorwerp te vormen en vallen dan weer uit elkaar. De wereld is dus voor een Epicurist een voortdurende chaos van botsende atomen zonder een goed afgelijnd plan of een vaste structuur.

Hoe zit het dan met de menselijke geest? Alle volwaardige materialisten geloven ze dat onze geest (of ziel) ook enkel bestaat uit atomen. Wanneer ons leven stopt, vliegt ook onze ziel weg. Ook al hebben we geen eeuwig leven, zien de Epicuristen toch dat veel mensen in het leven staan vanuit een angst om te sterven. Voor Epicuristen als Lucretius is dit volledig onterecht want, zo argumenteren ze, zolang wij er zijn, is de dood er niet en zodra de dood er is, zijn wij (als persoon) er niet meer. De dood is dus niets om bang voor te zijn en er is bovendien ook geen hiernamaals om ons druk over te maken. Het beste dat we kunnen doen als mensen is dan ook om zoveel mogelijk te genieten en ons geen zorgen maken over de dood. Deze visie heeft de Epicuristen de reputatie gegeven als zouden enkel lichamelijk genot zoeken. Ook vandaag de dag is 'epicurist' nog altijd een benaming voor iemand die graag geniet.

Echter, in de Epicuristische theorie is zeker niet alleen plaats voor lichamelijk genot. Vaak is zelfs het tegendeel waar. Epicuristen geloven dat wanneer we te veel aandacht schenken aan materiële zaken, we daarvan enkel ongelukkig gaan worden. We moeten deze immers vergaren en dan ook bewaken want we kunnen ze kwijt raken. Daarom kunnen we ons beter afkeren van fysieke zaken en plezier scheppen in kleine zaken die niet van ons kunnen worden afgenomen. Het uiteindelijke doel is het bereiken van een staat van '*ataraxia*' wat verwijst naar een situatie van rust en afwezigheid van angst. Voor de klassieke Epicurist was het beste wat men kon doen dan ook zichzelf terugtrekken uit het publieke en maatschappelijke leven.

3.2.2. Stoïcisme

Op het eerste zicht vertoont het Stoïcisme vertoont een aantal gelijkenissen met het Epicurisme. Net zoals het Epicurisme moeten we de oorsprong van deze filosofische school zien in de Griekse Oudheid (met als stichter **Zeno van Critium**) maar ook deze theorie kwam maar ten volle tot bloei tijdens de Romeinse republiek en later het Romeinse keizerrijk. Daarnaast streven ook de Stoïcijnen net als de Epicuristen naar een vorm van gemoedrust. Echter, hun visie op de wereld en de manier om die gemoedrust te bereiken is verschillend.

In tegenstelling tot de Epicuristen die geloofden dat de wereld een chaotisch geheel is van botsende atomen, zien de Stoïcijnen de wereld als uitermate gestructureerd en geordend. Ze verbazen zich over hoe fantastisch de wereld en de natuur in elkaar zit en kunnen niet geloven dat dit door toeval wordt geregeerd. Voor hen is de zichtbare wereld een '*kosmos*' wat Grieks is voor een geordend geheel. Het zijn zogenaamde '*deterministen*' die geloven dat alles wat gebeurt het gevolg is van een bepaalde oorzaak die dan weer zelf veroorzaakt wordt door een eerdere oorzaak die dan weer... enzovoort. Toeval bestaat niet al alles wat gebeurt, is dus al vastgelegd in een bepaald plan.

Deze zeer deterministische visie bepaalt ook hoe de mens volgens de Stoïcijnen in het leven moet staan. De mens wordt, volgens hen, bepaald door een '*fatum*', wat nog best kan vertaald worden als een lot. We kunnen ons leven vergelijken met een steen die van een helling rolt; hoe de steen rolt wordt volledig bepaald door de natuurwetten en daar heeft de steen zelf geen controle over. Voor de Stoïcijn is het dus onnodig om je terug te trekken uit de samenleving, zoals de Epicuristen voorstelden, want je kan als mens toch niet ontsnappen aan je lot. Sterker nog, proberen vechten tegen je eigen lot is onnatuurlijk want het is vechten tegen je eigen natuur. Het is dan ook niet ongebruikelijk om Stoïcijnen aan te treffen in belangrijke functies. De Stoïcijn Seneca was adviseur voor keizer Nero en Stoïcijn Marcus Aurelius was zelf keizer van het Romeinse rijk. Goed leven vereist dus niet een volledige afzondering uit de maatschappij.

Tot zover klinkt het Stoïcisme zeer fatalistisch en depressief, maar er is een belangrijke kanttekening. Hoewel we niet kunnen veranderen wat ons overkomt, is het wel zo dat we kunnen veranderen hoe

we reageren op wat ons overkomt. Onze geest is van ons en die kunnen we trainen om zich neer te leggen bij ons menselijk lot. Plato geloofde dat we een onsterfelijke ziel hadden uit de Ideeënwereld, maar ook aardse begeerten en emoties die verbonden waren met ons minderwaardige lijf. Voor de Stoïcijnen is er echter geen verschil tussen verstand en emoties. Dit kan aangetoond worden met een voorbeeld:

Stel je voor dat je ontdekt dat je nieuwe sportwagen is gestolen en je reageert op die ontdekking met woede en verdriet. Volgens de Stoïcijnen zijn die woede en verdriet niet iets dat zomaar ontstaat. Beide emoties zijn het gevolg van het feit dat je er van overtuigd bent dat je auto belangrijk is voor je levensgeluk. Je wordt verdrietig omdat je iets verliest waarvan je gelooft dat het belangrijk is. Maar, zeggen de Stoïcijnen, als je dus jezelf kan overtuigen dat je auto niet belangrijk is, dan zal ook je woede en verdriet verdwijnen.

De kern van de Stoïcijns gedachte is dus dat we ons lot moeten aanvaarden en ons niet te veel mogen hechten aan materiële zaken want dat geeft enkel ellende. Het grote doel in het leven is het bereiken van een toestand van *apatheia*, wat verwijst naar een toestand zonder sterke emoties. Hier ligt ook de oorsprong van ons hedendaags begrip 'apathisch'. Een algemene stelregel voor de Stoïcijnen is: hecht enkel belang aan dingen die je niet tegen je wil kan kwijt geraken. Daarbij hoort bijvoorbeeld je verstand of je deugdelijkheid. Vandaar dat we ook vandaag de dag nog steeds spreken over iemand die 'stoïcijns kalm' blijft onder alle omstandigheden.

3.3 Filosofie tijdens het West Romeinse Keizerrijk

In dit stuk wordt kort ingegaan op de filosofie van het Romeinse Keizerrijk, de periode vanaf keizer Augustus (31 v.Chr.) tot de val van het West-Romeinse rijk in 476 n.Chr. In vele opzichten is de filosofie in deze periode een verderzetting van de filosofie uit de Hellenistische tijd. Voor wat betreft filosofie, blijft de Griekse Oudheid en het Hellenisme de leidraad. Romeinse jongemannen die filosofie gaan studeren, doen dat nog vaak in Griekenland en in het Grieks. De culturele elite in het Romeinse keizerrijk leest en spreekt nog vaak Grieks en vele Romeinse toneelstukken, bijvoorbeeld, zijn Latijnse versies van Griekse klassiekers. Wanneer de Romeinse keizer en Stoïcijn Marcus Aurelius zijn Stoïcijns geïnspireerd filosofische werk *Meditaties* schrijft, is dat niet toevallig in het Grieks geschreven.

Kenmerkend aan deze periode is natuurlijk ook de opkomst van het Christendom als initieel een afscheiding van het Jodendom die groeit en zich uiteindelijk opwerkt tot staatsgodsdienst van het Romeinse keizerrijk door Keizer Theodosius in 380 n.Chr. In deze periode is er nog geen sprake van een vaste kerkleer, maar eerder van zeer verschillende Christelijke groeperingen met tegengestelde meningen. In de vierde eeuw na Christus, aan het einde van het West-Romeinse Keizerrijk, zal de strijd beslecht zijn en wordt de canonieke Christelijke leer vastgesteld door een aantal Kerkvaders die kort worden aangehaald in het volgende hoofdstuk over de Middeleeuwen.

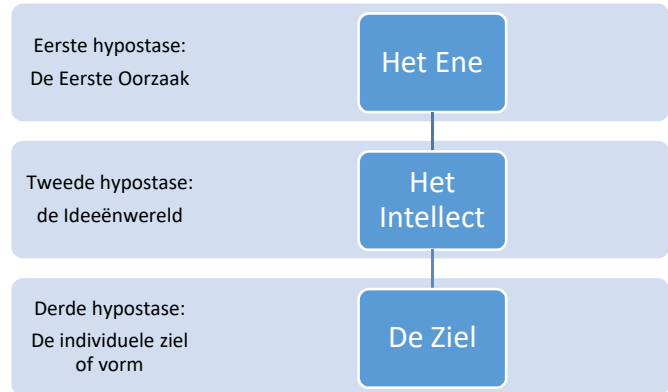
Om de opkomst en de inhoud van het canonieke Christendom te begrijpen, is het belangrijk kort iets te zeggen over een belangrijke stroming in deze periode, namelijk het Neoplatonisme.

3.1. Neoplatonisme

Enkele eeuwen na het overlijden van Aristoteles is zijn oeuvre in het Westerse deel van Europa tijdelijk verdwenen (op twee werken na). Het is vooral het werk van Plato dat aanzien geniet en er ontstaat zelfs een belangrijke stroming die bekend staat als het **neoplatonisme** omdat het filosofen zijn die

vertrekken vanuit een Platoons wereldbeeld. De bekendste denkers hier zijn **Plotinus (204/5 – 270 n.Chr.)** – de stichter van de stroming – en **Porphyrius (±234 – ±305 n.Chr.)**, de leerling van Plotinus die ook diens werken postuum bundelde en uitgaf.

Het belangrijkste aspect van het neoplatonisme is dat ze net als Plato geloven in een perfecte Ideeënwereld. Maar in tegenstelling tot Plato, maken ze een heel systematisch en vooral hiërarchisch geordend wereldbeeld. Zo zien ze bijvoorbeeld drie verschillende niveaus (of hypostasen) van Zijn in de wereld. Helemaal bovenaan staat 'Het Ene', de perfecte en enige oorzaak van alle verschillende dingen en Zijdens. Daaronder staat 'Het Intellect', wat voor de neoplatonisten gelijkstaat aan de wereld van de verschillende Platoonse Ideeën. Daaronder staat dan 'De Ziel' die we kunnen zien als de individuele zielen en vormen die we tegenkomen in de zichtbare wereld.

Zoals gezegd is de wereld volgens de neoplatonisten heel hiërarchisch. Het Ene veroorzaakt de verschillende Platoonse Ideeën (het Intellect) die op hun beurt weer zorgen voor alle individuele zielen van de dingen die we kennen. In de zichtbare wereld is er wel materie, maar deze is vormeloos. Vergelijk het met een strand waar de zandkorrels gewoon willekeurig liggen, maar waar je met behulp van speelgoedvormpjes allerlei figuren kan maken. Materie is voor de neoplatonisten gewoon maar passief. Het zijn de drie hypostasen die actief de wereld de vorm geven die hij is.

Figuur 16 Vormen zijn als zandspeeltjes

Wanneer het dan gaat over hoe te leven, is dat eenvoudig. Net als Plato zien de neoplatonisten de zichtbare en lichamelijke wereld als minderwaardig. We hebben gelukkig als mensen ook een speciale geest gekregen die in contact kan staan met het Intellect. We moeten dus er naar streven ons af te keren van het materiële en 'op te stijgen' naar hogere niveaus van zijden en uiteindelijk zelfs naar het Ene. Dat betekent natuurlijk ook afstand nemen van je fysieke lijf en alles wat je in deze wereld uniek maakt. Het doel voor neoplatonisten is weggaan van je individuele zelf en opgaan in het grotere geheel van het Intellect en het Ene. Het is makkelijk in te zien hoe deze manier van denken een invloed heeft gehad op het vroege Christendom en dan vooral de mystiek. Wanneer men 'het Ene' vervangt door een God die de oorzaak is van de wereld en van alle dingen in die wereld, komt men quasi automatisch tot een christelijke visie op de wereld.

3.4. Referenties

- Curd, Patricia, "Presocratic Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/presocratics/>.
- Grayling, A. C. *The History of Philosophy*. Penguin Press, 2019.
- Kenny, Anthony. *A New History of Western Philosophy: In Four Parts*. Oxford: Clarendon Press, 2012.
- Kraut, Richard, "Plato", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/plato/>.

-Shields, Christopher, "Aristotle", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2020 edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>.

3.5. Tabellen en figuren

Figuur 10: <https://newintrigue.com/2017/09/24/the-real-socratic-method-law-schools-fail-to-understand-why-socrates-asked-so-many-questions/>

Figuur 11: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Plato>

Figuur 12: <https://verbodengeschriften.nl/html/plato-de-allegorie-van-de-grot.html>

Figuur 13: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Aristoteles>

Figuur 14: <https://www.gebruikershandleiding.com/Ikea-Billy-boekenkast-2/preview-handleiding-46727.html?page=0008>

Figuur 15: <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>

Figuur 16:
<https://www.lobbes.nl/speelgoed/buitenspeelgoed/zandbak/zandbakspeelgoed/detail/1450545-zandvormen-4st->